

Türkçenin Temel Kelime Hazinesi Yönüyle *Kitābu 'l-İdrāk li-Lisāni 'l-Atrāk*

Ünal ALDEMİR^a

^a Öğr. Gör. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Rize, Türkiye.
e-posta: unal.aldemir@erdogan.edu.tr

ÖZ Dil öğretimin ana alanlarından biri olan kelime öğretiminde “Öncelikle hangi kelimelerin öğretilmesi gerekir?” sorusu önemli bir yer tutmaktadır. Bu husus ana dili öğretiminde olduğu kadar, hatta ondan daha fazla, yabancı dil öğretiminde de geçerlidir. Bundan dolayı bir dilin yabancı dil olarak öğretilmesi için hazırlanan kitaplar dünden bugüne hedef dilin en önemli kelimelerini ihtiva etme iddiasında olmuştur. Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi için yazılmış ilk nitelikli eserlerden biri olan *Kitābu 'l-İdrāk li-Lisāni 'l-Atrāk*, yazarının ön sözde verdiği bilgiden anlaşıldığı kadarıyla böyle bir iddiaya sahiptir. Bu çalışma, bu iddiadan hareketle söz konusu eserin kelime kadrosunun, en sık kullanılan Türkçe kelimelere dair günümüzde yapılan çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, nasıl bir görünüm arz ettiğini tespiti yönelmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizine dayalı olarak yürütülen çalışmada elde edilen nitel ve nicel veriler, içerik analizine tabi tutularak betimlenmiştir. Çalışmada elde edilen verilere göre *Kitābu 'l-İdrāk li-Lisāni 'l-Atrāk*, döneminin standart Türkçesinin temel kelime hazinesini, zenginliğini yansıtmak bakımından üstün bir niteliğe sahiptir. Çalışmanın, Türkçenin temel kelime listesinin eş zamanlı ve art zamanlı olarak oluşturulmasına yönelik yapılacak çalışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler

kelime öğretimi • yabancılar Türkçe öğretimi • kelime sıklığı • *Kitābu 'l-İdrāk li-Lisāni 'l-Atrāk*

Kitāb al-İdrāk li-Lisān al-Atrāk in Terms of Basic Vocabulary of Turkish

ABSTRACT In vocabulary teaching, which is one of the main areas of language teaching, the question “Which words should be taught first?” has an important place. This issue is as valid in foreign language teaching as it is in mother tongue teaching, even more so in foreign language teaching. Therefore, the books prepared for teaching a language as a foreign language have been claiming to contain the most important words of the target language from past to present. *Kitāb al-İdrāk li-Lisān al-Atrāk*, one of the first qualified works written for teaching Turkish as a foreign language, has such a claim as far as it is understood from the information given by the author in the preface. Based on this claim, this study aims to determine how the vocabulary of the work in question looks like, considering today's studies on the most frequently used Turkish words. The qualitative and quantitative data obtained in the study, which was conducted based on document analysis, one of the qualitative research methods, were subjected to content analysis and described. According to the data obtained in the study, *Kitāb al-İdrāk li-Lisān al-Atrāk* has a superior quality in terms of reflecting the basic vocabulary and richness of the standard Turkish of its period. The study is expected to contribute to the studies to be carried out for the creation of the basic word list of Turkish in synchronous and diachronic form.

Keywords

vocabulary teaching • teaching Turkish as a foreign language • word frequency • *Kitāb al-İdrāk li-Lisān al-Atrāk*

Atıf: ALDEMİR, Ünal. “Türkçenin Temel Kelime Hazinesi Yönüyle *Kitābu'l-İdrāk li-Lisāni'l-Atrāk*”. *Orun*, 1. sy. (2025): 19-35.

Başvuru: 22.01.2025 **Kabul:** 04.04.2025

Giriş

İnsan hayatında, yaşanan mekânlardan yapılan işlere, kullanılan alet edevattan yenilip içilenlere kadar birçok değişimin olması doğaldır. Bu değişimlerin dildeki yansımalarını da kelimeler üzerinden takip etmek mümkündür. AKSAN'ın da işaret ettiği gibi; bir dilin kelimeleri yani söz varlığı, o dili konuşan milletin tarihin ve kültürüne olduğu kadar dil tarihine de ışık tutmaktadır¹. Bununla birlikte, geçmişten günümüze dünyada veya insan hayatında değişimin çok az, çok yavaş olduğu veya olmadığı nesneler, işler, oluşlar da vardır. Acaba bu sabitlerin dil üzerinden tespiti yapılabilir mi? Böyle sabitler varsa bunlar hem özel bir dil için hem de diller arasında vaki olmalı, izi sürülebilmelidir. Bu iz, bir yönüyle millî olduğu için, ait olduğu milletin yüzyıllar geçse de dilinde, kelimelerinde; milletler üstü olduğu için de insanlığın ortak dilinde, kavramlarında varlığını sürdürüyor olmalıdır. Bu meselenin çözümüne katkı sunmak üzere dil bilimciler, bazen insanlık için ortak kelimelerin listesini oluşturmağa; bazen de millî dillere ait bir sabit, temel kelimeler listesi meydana getirmeğe çabalamışlardır. Ayrıca, bahsi geçen durumun doğal bir yansıması da şudur: Gerek milletler gerekse insanlık için ortak olan söz konusu kelime listelerinde bir öncelik sonralık var mıdır? Başka bir ifadeyle listedeki bu kelimeler, kullanılış sıklığına göre sıralanabilir mi?

Dildeki söz varlığı üzerine yurt dışında ve Türkiye’de yapılmış pek çok araştırma mevcuttur. BAŞ ile KARADAĞ, bu araştırmaların önde gelenlerini, yaptıkları çalışmayla ortaya koymuşlardır². Bu çalışmada işaret edildiği üzere bu konudaki çalışmalar Batıyla hemen hemen aynı dönemde başlamış, bu konudaki ihtiyaç Talim ve Terbiye Dairesinin 1926 yılında hazırlamış olduğu raporla vurgulanmıştır:

Elifba kitaplarının ne kadar kelimeyi hâvî olması mühim meseledir. Eskiden heman her memlekette elifba okutmakla çocuğa lisanın bütün kelimelerini okumak imkânı temin edilmek istenirdi. Bugün bütün terbiyeciler çocuklara okutulacak kelimelerin çocuk lisanında yaşayan kelimelere münhasır kalınmasını iddia etmekte müttetikirler. O hâlde çocuk lisanında yaşayan kelimelerin bir listesini tertip etmek fevkalade ehemmiyeti haiz bir meseledir³.

Sıklık konusunda yapılan çalışmalar dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çoğunlukla iki ana yöntem kullanılarak gerçekleştirilmektedir:

1. Derlem (Corpus) Analizleri: Dilde kullanılan kelimeleri ve kelime öbeklerini büyük metin kütüphaneleri aracılığıyla inceleyerek kelime frekanslarını hesaplama yöntemidir. Bu analizler; gazeteler, dergiler, edebî eserler gibi

¹ Doğan AKSAN, *Türkçenin Sözvarlığı*, (Ankara: Engin Yayınları, 1996), 11.

² Bayram BAŞ ve Özey KARADAĞ, “Söz Varlığı Üzerine Yurt Dışında ve Türkiye’de Yapılan Temel Araştırmalar”, *Millî Eğitim Dergisi*, 193. sy. (2012): 81-105.

³ Bayram BAŞ ve Özey KARADAĞ, “Söz Varlığı Üzerine Yurt Dışında ve Türkiye’de Yapılan Temel Araştırmalar”, 92.

yazılı metinler veya sözlü malzemeye dayalı olarak yürütülebileceği gibi son yıllarda sayıları artan internet kaynaklarına dayalı olarak da oluşturulabilmektedir (TurCo, Turkish Web Corpus, BOUN Derlemi, Turkish Word Sketches vb.) ODTÜ bünyesinde oluşturulan ve 1990 sonrası her biri iki bin sözcükten oluşan on farklı metin türüne ve toplamda 2 milyon sözcüğe dayanan ODTÜ Türkçe Derlemi ve Mersin Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen projeye oryaya çıkarılan ve bugüne kadar yapılanların en güncel ve en kapsamlı olma iddiasındaki Türkçe Ulusal Derlemi (TUD), derlem bu maddeye örnek olarak verilebilir.

AKSAN vd. göre;

Türkçe Ulusal Derlemi (TUD); derlem dilbilimin, derlem kurma ilkelerine ve yaklaşımlarına göre geliştirilen, en iyi uygulamaları örnek alan ve derlem tasarım sürecine uyarlayan, web tabanlı, kullanıcı dostu ve kendine özgü arayüz tasarımı olan, dili temsil gücüne (İng. representativeness) sahip, dengeli (İng. balance), yazılı ve sözlü Türkçe metin örneklerini içeren Türkçenin ilk referans derlemidir⁴.

ÇETİN tarafından “Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinin Tarihsel Derlemi Projesi (7.-13. yy.)” adıyla yürütülen çalışma ise Türkçenin tarihî dönemine yönelik olarak Türkiye’de yapılmış ilk tarihsel derlem çalışmasıdır⁵. Tarihsel derlemi “herhangi bir dilin herhangi bir dönemine ait metinlerin derlem dilbilimin yöntemleriyle bilgisayarlar aracılığıyla okunur-işlenir bir yapıyla bir araya getirilmesi ve araştırmacıların hizmetine sunulması” olarak tanımlayan ÇETİN, derlem çalışmalarıyla ilgili dünyada ve Türkiye’de yapılmış önemli çalışmalara temas etmiştir⁶.

2. Ders Kitabı Analizleri: Bir diğer yöntem ise, ana dili veya yabancılarla dil öğretimi için hazırlanmış ders kitaplarının incelenmesidir. Ders kitapları, öğrencilerin en sık karşılaştığı kelimeler hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Bu yöntem; dil öğretiminde kullanılan materyallerin hedef kelime dağarcığını ve bu kelimelerin öğretim sıklığını incelemek, mevcut kaynakların yeterliliğini ortaya koymak ve ilerde hazırlanacak muhtemel kaynaklara rehberlik etmek için kullanılır. Derlem çalışmalarının ortaya koyduğu sonuçlara dayalı olarak yürütülen bu çalışmalar, ders kitaplarının mevcut durumunu betimlemekte ve sonuca yönelik teklifte bulunmaktadır⁷.

⁴ Yeşim AKSAN vd., “Web Tabanlı Türkçe Ulusal Derlemi (TUD)”, *Akademik Bilişim ’14 - XVI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri (5 - 7 Şubat 2014)* içinde, ed. Mustafa AKGÜL vd., (Mersin: Mersin Üniversitesi, 2014), 862.

⁵ Engin ÇETİN ve Bülent ÖZKAN, “Tarihsel Derlem Kavramı ve Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinin Tarihsel Derlemi Projesi”, *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (16-18 Aralık 2010, İzmir) Bildiri Kitabı* içinde, ed. İlyas YAZAR, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2011), 283.

⁶ Engin ÇETİN, “Türkçenin Tarihsel Derlemi”, *Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı* içinde, ed. Nurettin DEMİR, Faruk YILDIRIM, (Adana: Çukurova Üniversitesi, 2014), 130.

⁷ Buna örnek olarak bk. Saadettin KEKLİK, “Türkçede On Bir Yaşına Kadar Çocuklara Öğretilmesi Gereken,

Bu iki yöntem haricinde, gün geçtikçe kullanımı yaygınlaşan ve yapay zekâ gibi yeni imkânlarla da zenginleşen internet aracılığıyla yürütülen ve hem sözlü hem yazılı dil malzemelerinin analizine dayalı olan çalışma yöntemini de unutmamak gerekir. Bu çalışmalar, yapay zekâ desteğiyle birlikte bu alandaki çalışmalara yepyeni bir merhale kazandıracığa benzemektedir.

Sıklık çalışmalarının ilk dikkat çeken örneklerinden biri Morris SWADESH'in çalışmasıdır. SWADESH, insanlığın ortak kelimelerini tespit etmek ve bu yolla dilbilimine ışık tutmak istemiştir. O, dilbilimsel karşılaştırma çalışmaları sırasında, tüm dillerde ortak ve evrensel olan kelimeleri belirlemenin önemini fark etmiş ve bu sebeple, kültürel ve coğrafi etkilerden bağımsız olan, yani dilin temel çekirdeğini oluşturan kelimeleri tespit etmeyi amaçlamıştır. Bahse konu kelimelerin seçimi, zaman içinde daha yavaş değişiklikleri ve dil değişimi ölçümlerinde daha güvenilir oldukları varsayımına dayanmaktaydı. Netice olarak, SWADESH tarafından, her dilde bulunması beklenen ve temel insan tecrübelerini yansıtan kelimeler olarak “su”, “el”, “göz”, “güneş”, “ateş” ve “taş” gibi kelimeler seçilmiştir. SWADESH, başlangıçta daha uzun ve kapsamlı kelime listeleriyle çalışmaya başlamış; ancak diller arasındaki karşılaştırmaların daha pratik ve standart hâle getirilmesi için bu listeyi daraltmıştır. 215 kelime içeren bir listeye başlamış, bunlardan 16'sının belirsiz olduğu veya evrensel olmadığı için çıkarılmasını ve 200 kelimeye ulaşmak için 1'inin eklenmesini önermiştir. Söz konusu listedeki kelime sayısı, sonradan bazı düzeltmeler yapılarak 100'e düşürülmüş; ancak basılması, SWADESH'in ölümünden sonra 1971'de gerçekleşebilmiştir⁸. Sonuç olarak, SWADESH'e ait iki liste ortaya çıkmıştır:

- **200 Kelimelik SWADESH Listesi:** Bu liste daha geniş bir temel kelime dağarcığı sağlarken bazı daha az sabit kelimeleri de içerecek şekilde hazırlanmıştır.
- **100 Kelimelik SWADESH Listesi:** Bu liste en temel ve en az değişken kelimeleri içerecek şekilde hazırlanmıştır. Bu liste, dil ailelerinin karşılaştırılmasında daha güvenilir sonuçlar verdiğinden daha çok rağbet görmüş ve kullanılmıştır.

SWADESH'in listesine benzer bir listeyi, Türk lehçelerinin en temel kelimelerini belirlemek ve bu yolla Türkoloji çalışmalarına katkı sağlamak isteyen ERCİLASUN hazırlamıştır. ERCİLASUN, Türk lehçelerinin ortak ilk yazılı kaynaklarına dayanarak böyle bir liste oluşturmuş ve *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* adlı kitabında bu listeyi sunmuştur⁹. Bu metinlerde kullanılan temel kelimeler, Türkçenin çekirdek kelime hazinesini

Birleşim Gücü Yüksek İlk Bin Kelime”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 4. sy. (2011): 80-95. Ramazan ŞİMŞEK, “8. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Söz Varlığına Yönelik Bir İnceleme”, *Kesit Akademi Dergisi*, 7, 28. sy. (2021): 346-355. M. Onur KAN ve Zeynep KARADAVUT, “Derlem Temelli Bir Karşılaştırma: 4. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının Söz Varlığı Açısından İncelenmesi”, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 2. sy. (2021): 1597-1610.

⁸ Morris SWADESH, *The Origin and Diversification of Language*, Chicago: Aldine, Atherton, 1971.

⁹ Ahmet Bican ERCİLASUN, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), 194.

oluşturan ve günümüzde de varlığını sürdüren birçok kelimenin izlerini taşır. Örneğin; “su”, “gün”, “el”, “yol” gibi kelimeler, Türkçenin en eski dönemlerinden beri kullanılagelen temel kelimelerdendir.

Temel kelimelerin belirlenmesine dair çalışmaların sonuçları, dil bilimi çalışmalarının yanında özellikle dil öğretiminde de önemli bir yere sahiptir. Zira gerek ana dili gerekse yabancı dil bağlamında düşünülün, dil öğretimi söz konusu olduğunda hangi kelimelerin hangi sırayla öğretilmesi gerektiği, önemli bir meseledir. Ayrıca, bu meselenin halli için kelime yaygınlığı ve sıklığı çalışmalarına da ihtiyaç vardır. Bu çalışmalar neticesinde ulaşılan sonuçlar, bu alanlarda hazırlanan ders kitaplarına da kılavuzluk edecektir.

Türkçenin kelime sıklığına dair çalışmaların ilk ve en önemlilerinden biri İlyas GÖZ’e aittir. GÖZ’ün bu bağlamda hazırlamış olduğu *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü* adlı çalışma, alanında en yetkin ve kapsamlı çalışmalardan biri¹⁰ ve birçok çalışmada karşılaştırma ölçütü olarak kullanılan bir kaynak eser¹¹ olarak kabul edilmektedir. GÖZ, sıklık çalışmasını 1995-2000 yılları arasında basılan kitap, dergi ve gazete gibi dokuz konu başlığı altında basın (%35), roman-hikâye (%20), bilim (%8), popüler bilim (%9), güzel sanatlar-biyografi (%8), hobi (%4), din (%3), okul kitabı (%3) ve muhtelif eserlerden (%10) oluşturmuştur. Topladığı kitap, dergi ve gazetelerle 1.006.306 kelimedenden oluşan bir kelime havuzu elde etmiştir. Bilgisayarda özel olarak hazırlanan Wordcount programıyla farklı kelimeleri belirleyerek sıklıklarını ortaya koymuştur¹².

Yabancılar Türkçe öğretimi amacıyla hazırlanan gerek ders kitapları gerekse çalışma kitaplarında bir bütün hâlinde kullanılması gereken temel söz varlığının, özellikle temel ve orta düzeyde, iyi belirlenmesi çok büyük önem taşımaktadır¹³. Alan yazın incelendiğinde, temel söz varlığının belirlenmesine ve kelimelerin sıklığı ve yaygınlığına dair çalışmaların son yıllarda yabancılar Türkçe öğretimi alanında yaygın bir şekilde kullanıldığı söylenebilir. Bu, alanın hem nispeten yeni hem de talep ve ihtiyaçlar doğrultusunda günden güne daha fazla rağbet görüyor olmasıyla ilgili olmalıdır. Bununla birlikte, yapılan çalışmalar incelendiğinde, bunların büyük ölçüde betimsel çalışmalar olduğu görülmektedir. Çalışmaların neredeyse tamamı, yabancılar Türkçe öğretimi alanında kullanılan ders kitabı veya yazılı/sözlü materyallerin ihtiva ettiği dil malzemelerinin çözümlemesine dayalı olarak yürütülmüş betimsel çalışmalardır¹⁴. Çalışmalardan elde edilen sonuçların

¹⁰ Gökhan ÖLKER, *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü (1945-1950 Arası)*, (Konya: Kömen Yayınları, 2011), 17.

¹¹ İlhan ÇINAR ve Bekir İNCE, “Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarındaki Söz Varlığına Derlem Temelli Bir Bakış”, *International Journal of Languages’ Education and Teaching*, 3. sy. (2015): 202.

¹² ÇINAR ve İNCE, “Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarındaki Söz Varlığına Derlem Temelli Bir Bakış”, 203.

¹³ Erol BARIN, “Yabancılar Türkçe Öğretiminde Temel Söz Varlığının Önemi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13. sy. (2003): 316.

¹⁴ Buna örnek olarak bk. Salih Kürşad DOLUNAY, “Türkçe ve Dil Bilgisi Öğretiminde Sıklık Çalışmalarının Yeri”, *Gazi Türkiyat*, 1, 10. sy. (2012): 81-89. Gökçen GÖÇEN ve Alpaslan OKUR, “Yabancılar İçin Türkçe

(kullanılan materyallerin söz varlığı ögeleri bakımından yetersiz¹⁵, atasözlerini (kültür ögelerini) temsil etmede zayıf¹⁶) büyük ölçüde benzer olduğu görülmektedir. Sonuçlar içerisinde, kaynak eserlerde en çok isim ve fiillerin kullanıldığının tespit edilmiş olmasının dile getirilmesi de manidardır.

Yabancılar Türkçe öğretimi alanında kullanılan ders kitabı veya yazılı/sözlü materyallerin ihtiva ettiği dil malzemelerine dair betimsel çalışmaların yanı sıra, az da olsa, kullanılacak materyallerde yer alması gereken kelimeleri tespiti yönelik çalışmalar da mevcuttur. Çalışmamızda verilerinden yararlanacağımız Kerim SARIGÜL tarafından hazırlanan *Türkçe A1 Söz Varlığı* buna örnek olarak gösterilebilir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin A1 seviyesinde kullanılmak üzere örnek bir kelime listesi hazırlayan Kerim SARIGÜL, söz konusu çalışmasını hazırlarken alanda çalışmalar yürüten uzmanlardan, kullanılan ders kitaplarından (*Yeni Hitit Türkçe Öğretim Seti*, *Yedi İklim Türkçe*, *İstanbul Yabancılar İçin Türkçe*, *Gazi Yabancılar İçin Türkçe*, *İzmir Yabancılar İçin Türkçe*), Mersin Üniversitesi Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) ve Turkish Web Corpus (trTenTen) gibi internet temelli derlem listelerinden yararlanmıştır. Hazırlanan liste, *Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi*'nde belirtilen dil kullanım alanları dikkate alınarak belirlenen 27 farklı başlık (*Aile ve Arkadaşlar*; *Alışveriş*; *Belgeler ve Metinler*; *Çevremiz ve Dünya*; *Duygu, Görüş ve Deneyimler*; *Eğitim*; *Eğlence ve Medya*; *Elektronik Eşyalar*; *Ev*; *Hava/Hava Durumu*; *Hayvanlar*; *Hizmetler*; *Hobi ve Boş Zaman*; *İletişim*, *Haberleşme ve Sosyal Medya*; *İş ve Meslekler*; *Kıta, Ülke, Millet Uyrak, Dil*; *Kıyafet ve Aksesuar*; *Ölçü Birimleri*; *Renkler*; *Sağlık*; *Sayılar*; *Seyahat ve Ulaşım*; *Spor*; *Vücutun Bölümleri*; *Yapılar ve Yerler*; *Yiyecek ve İçecek*; *Zaman*) altında sıralanmıştır. *Türkçe A1 Söz Varlığı* adlı çalışma, toplam 1632 unsurdan (1552 kelime, 45 kalıp ifade, 35 kişi adı) oluşmaktadır¹⁷.

Temel söz varlığının belirlenmesine ve kelimelerin sıklığı ve yaygınlığına dair çalışmaların yabancılar Türkçe öğretimi alanında pek çok yararıdan söz edilebilir. Bunlardan bazıları şunlardır: En sık kullanılan kelimelerin belirlenmesi, öğretmenlerin ders içeriklerini daha verimli hâle getirmesine yardımcı olur. Öğrencilerin günlük hayatlarında en çok ihtiyaç duyacakları kelimeleri öğrenmeleri sağlanır. Bu tür çalışmaların sonuçlarının ders

Ders Kitaplarındaki Sözcüklerin Kullanım Sıklığı ve Yaygınlığı”, *Millî Eğitim Dergisi*, 2103. sy. (2016): 447-476. Meryem GÖKER ve Gökçen GÖÇEN, “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan Okuma Kitaplarındaki Söz Varlığı Ögelerinin İncelenmesi”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 10. ö. sy. (2021): 407-446. Hasan BAĞCI ve Aydın ÖZDEMİR, “A1 ve A2 Seviyesi Ders Kitaplarında Yer Alan Okuma Metinlerinin Söz Varlığı Açısından İncelenmesi (Gazi Üniversitesi TÖMER Örneği)”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 60. sy. (2021): 385-407.

¹⁵ BAĞCI ve ÖZDEMİR, “A1 ve A2 Seviyesi Ders Kitaplarında Yer Alan Okuma Metinlerinin Söz Varlığı Açısından İncelenmesi (Gazi Üniversitesi TÖMER Örneği)”, 385.

¹⁶ Gökçen GÖÇEN ve Nebahat ATAŞ, “ABC Çocuklar İçin Türkçe (A1) Ders Kitabındaki Söz Varlığı Unsurları”, *Journal of Sustainable Educational Studies*, 3, 4. sy. (2022): 215. Yusuf TAŞKIN, “Yabancılar Türkçe Öğretiminde Kelime Hazinesi Bakımından A1 Seviyesi Üzerine Bir Durum Tespiti”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 34. sy. (2023): 88.

¹⁷ Kerim SARIGÜL, *Türkçe A1 Söz Varlığı*, (Ankara: Gece Kitablığı, 2021), 10-13.

kitaplarına yansıtılması, öğretim materyallerinin güvenilirliğini artırır. Bu çalışmalar, öğretmenlere de kelime öğretim stratejileri geliştirmede rehberlik eder. Sık kullanılan kelimelere odaklanmak, öğrencilerin dil öğreniminde daha hızlı ilerlemelerini sağlar. Örneğin, başlangıç seviyesindeki öğrenciler için sık kullanılan kelimeler öğretildiğinde, öğrenciler kısa sürede temel iletişim becerilerini geliştirebilir. Türkçede en sık kullanılan kelimeler aynı zamanda kültürel içerik de barındırır. Bu nedenle, bu kelimeler üzerinden öğretim yapılması, öğrencilerin yalnızca dil değil, aynı zamanda Türk kültürüyle de bağ kurmasını kolaylaştırır.

Yabancılar Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarında hangi kelimelerin yer alması gerektiği problemi sadece günümüzle ilgili bir problem değildir. Bu alanda *Divânü Lugâti't-Türk*'ten beri hazırlanan eserlerde kelime listeleri yer almış, bu kelime listelerine dayalı metinlere ve diyalog örneklerine yer verilmiştir. Söz konusu eserlerden birisi de gerek müellifi gerekse ortaya koyduğu yenilikler bakımından müstesna bir yere sahip olan *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk*'tir (*Kİ*). 1312 yılında, Kahire'de, Gırnatalı meşhur dil âlimi Esîru'd-dîn Ebû Hayyân Muhammed bin Yûsuf bin Ali bin Yusuf bin Hayyân¹⁸ [ö. 745/1344] tarafından yazılan *Kİ*, gerek müellifi gerek ihtiva ettiği malzeme gerek usul, kapsam ve tertip şekli bakımından benzerleri içinde müstesna bir yere sahiptir¹⁹. Eserin ihtiva ettiği kelime sayısı, benzer amaçla yapılan çeşitli çalışmaları örnek gösterdikten sonra KEKLİK'in kendi çalışmasına²⁰ da referans yaptığı, temel düzey için bilinmesi gerektiği kabul edilen sayıya (3000) çok yakındır. Bu bağlamda, eserin ihtiva ettiği kelimelerin yukarıda bahsedilen sıklık çalışmaları veya A1 düzeyi için gerekli sayılan kelimelere dair çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda nasıl bir görünüm arz ettiğinin tespit edilmesi mühimdir. Nitekim, *Kİ* örneği üzerinden yabancılar Türkçe öğretimi alanında meydana getirilen ilk eserlerde yer verilen kelimelerin ihtiyacı karşılama düzeyine dair araştırmalar söz konusu eserlerin kelime öğretimine dair niteliğini ortaya koymak bakımından dikkate değer veriler sunabilir.

Yöntem

Çalışmanın problemi şu şekilde belirlenmiştir: Yabancılar Türkçe öğretimi alanında hazırlanmış olan ilk nitelikli eserlerden biri olan *Kİ*'nin kelime kadrosu, en sık kullanılan Türkçe kelimelere dair günümüzde yapılan çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda nasıl bir görünüm arz etmektedir?

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine göre tasarlanmış, doküman incelemesi ve analize dayalı betimsel bir çalışmadır. Çalışmanın verileri *Kİ*'den doküman incelemesi yöntemine göre toplanmıştır. Toplanan veriler, yukarıda bahsi geçen SWADESH, ERCİLASUN,

¹⁸ Geniş bilgi için bk. Mahmut KAFES, "Ebû Hayyân el-Endelüsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), 10: 152-153.

¹⁹ Ünal ALDEMİR, "Yabancılar Türkçe Öğretiminde Kaynak Eserler (*Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk* Örneği)", 1161.

²⁰ Saadettin KEKLİK, "On Bir Yaşına Kadar Çocukta Dil Edinimi", 294.

GÖZ ve SARIGÜL'ün çalışmalarıyla karşılaştırılmak suretiyle içerik analizine tabi tutularak betimlenmiştir. İçerik analizi; sözel, yazılı veya başka materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşım olarak kabul edilir²¹.

Bulgular

SWADESH'in 1971'de yayımlanan en temel 100 kelime listesi ile *KP*'nin kelime hazinesi karşılaştığında bu listeden sadece “pençe (claw)” maddesinin *KP*'de bulunmadığı görülmektedir. Söz konusu “claw” maddesi ilk çalışmada (1952) yokken sonradan listeye eklenmiştir.

SWADESH'in söz konusu listesi ve bu listede yer alan kelimelerin *KP*'deki karşılıkları şu şekildedir:

adam = *kişi*, *er*; *ağaç* = *ağaç*; *ağız* = *ağız*, *aız*; *ateş* = *ot*; *ay* = *ay*; *ayağa kalkmak* = *tur-*, *kop-*, *kalk-*; *ayak* = *ayak*, *adak*; *balık* = *balık*; *ben* = *ben*, *men*; *beyaz* = *ak*; *bilmek* = *bil-*; *bir* = *bir*; *biz* = *biz*, *miz*; *boynuz* = *müyyüz*, *buynuz*; *boyun* = *boyun*; *bu* = *bu*; *bulut* = *bulut*, *tuman*; *burun* = *burun*; *büyük* = *ulu*; *çok* = *bol*, *üküş*, *yavlak*; *dağ* = *tağ*; *değil* = *degül*, *yok*; *demek* = *de-*, *sözle-*; *deri* = *deri*; *dil* = *til*, *dil*; *diş* = *tiş*; *diz* = *tiz*, *diz*; *dolu* = *tolu*; *duman* = *duman*, *dütün*, *tütün*; *duymak* = *êşit-*; *el* = *el*; *et* = *et*, *kavurma*; *gece* = *dün*, *tün*; *gelmek* = *kel-*; *göbek* = *köbek*, *kindik*; *göğüs* = *töş*; *görmek* = *kör-*, *körüş-*; *göz* = *köz*; *güneş* = *kün*, *küneş*, *kuyaş*; *hepsi* = *barça*; *ısırmak* = *ısır-*, *tişle-*; *içmek* = *iç-*, *op-*; *iki* = *éki*; *isim* = *ad*; *iyi* = *eygü*, *sağ*, *key*, *yop*, *yég*; *kabuk* = *kap*, *kabuk*; *kadın* = *avrat*, *karı*; *kafa*, *baş* = *baş*; *kalp* = *könyül*, *yürek*; *kan* = *kan*; *karaciğer* = *kursak*, *bağır*; *kemik* = *sünük*, *süvük*; *kırmızı* = *kızıl*; *kim?* = *kim?*; *kişi* = *kişi*, *koca*; *kök* = *ul*, *kök*; *köpek* = *köpek*, *it*; *kulak* = *kulak*, *kulağ*; *kum* = *kum*, *kayır*; *kuru* = *kuru*; *kuş* = *kuş*; *kuyruk* = *kuyruk*; *küçük* = *kiçi*, *uşak*; *kül* = *kül*; *ne?* = *ne?*; *oturmak* = *otur-*; *öldürmek* = *öltür-*, *depele*, *boğazla-*; *ölmek* = *öl-*; *pençe* = *Ø*; *pire* = *bürçe*; *saç* = *saç*; *sarı* = *sarı*; *sen* = *sen*; *sıcak* = *isi*, *ılı*; *siyah* = *kara*; *soğuk* = *sovuk*, *tumlu*, *kuz*; *su* = *su*; *şu* = *oş*; *taş* = *kaya*, *taş*; *tohum* = *bürtük*, *çekirdek*, *çiğit*; *toprak* = *toprak*; *tüy* = *yüg*, *yurj*; *uçmak* = *uç-*; *uyumak* = *udu-*, *uyu-*, *yat-*; *uzanmak* = *uzan-*; *uzun* = *uzun*; *vermek* = *bér-*, *sun-*, *bağışla-*; *yağ* = *yağ*, *üz*; *yağmur* = *yağmur*, *yamğur*; *yanmak* = *yan-*; *yaprak* = *yaprak*, *bıldırak*; *yemek* = *ye-*, *yeni* = *yéji*; *yeşil* = *evrek*, *yaşıl*; *yıldız* = *yulduz*; *yol* = *yol*; *yumurta* = *yumurtğa*, *yumurtka*; *yuvarlak* = *sütmek*, *yuvarlak*, *teyirme*; *yürümek* = *yori-*; *yüzmek* = *yüz-*

SWADESH'in bahse konu 100 kelimelik listesinde yer alan kelimelerin beşi hariç (*claw*=*pençe*, *grease*=*gres*, *yağ*, *hot*=*sıcak*, *path*=*yol*, *patika*, *person*=*kişi*) tamamı 200 kelimelik listede de vardır. Yalnızca 200 kelimelik listede yer alan kelimelerin 114 tanesinin *KP*'deki karşılıkları şu şekildedir:

adam (*insan*) = *kişi*; *ağır* = *ağır*; *akmak* = *ak-*; *anne* = *ana*, *aba*, *céce*; *avlanmak* = *avla-*; *ayakta durmak* = *tur-*; *baba* = *ata*, *baba*; *bacak* = *baltır*, *kıç*, *but*, *aşkak*; *bağlamak*

²¹ Ezel TAVŞANCIL ve Esra ASLAN, *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*, (İstanbul: Epsilon Yayınları, 2001),

= bağla-, beki-, berki-, düğ-, tuşa-; bazı = bir ança; beş = beş; birkaç = bir ança; bit = bit; bölmek = üz-, ayır-; burada = munda, bunda; buz = buz, toğ; çekmek = tart-; çiçek = çiçek, nevrüz; çimen = ot, çöp; çocuk = oğlan, bala, çağa; çürük = çürük; dar = tar, tarlık; deniz = teniz; diğer = basagi (gün); dikmek (dikiş) = tik-; dil (organ) = til, dil; dönmek (geçişsiz) = kayıt-; dört = tört; düşmek = düş-, tüş-; düz = yazı; emmek = em-; eskimiş = aşnu (eski zaman), eski; eş = kişi, koca, avrat, karı; geniş = ken; geri = art; gökyüzü = kök; gülmek = kül-; gün = kün; halat = ip, yip, urgan, örgen, kıvraktur; hayvan = yılki; ıslak = öl; ince = yuvka; itmek = it-; kalın = kalın; kanat = kanat; kar = kar; karın = karın; kaşımak = kaşı-; kavga etmek = tutuş-, bas-; kazmak = kaz-; keskin (bıçak gibi) = yiti; kesmek = üz-, kes-; kısa = kışga, kışka, kısa; kirli = kirli; koca = kişi, er, koca; koklamak = yılla-; korkmak = kork-, ürük-; kötü = yaman; kusmak = kus-; meyve = yemiş; nasıl = néte, neçük; ne = néte, neçük; ne zaman = kaçan; nefes almak = dın alış-; nehir = ark, ırmak, özen; neresi = kay yer; o (erkek) = ol; olumsuz = degül, yok; onlar = anlar; orman = saz, orman; ovmak = yuğur-, sil-; oynamak = oyna-; rüzgâr = tipi; sağ = oğ; saymak = sağan-, san-, sen (çoğul, siz) = siz; sıkmak = sık-; silmek = sil-; sis = tuman; sol = son; solucan = suvluncan; sopa = ağaç, bağacı, temirbaş, çokmar, çomak; söylemek = de-, sözle-; şarkı söylemek = ırla-; şişman (isim) = semüz, semiz; şişmek = şiş-; tam dolu = toli; tırnak = tırnak, tuyak; toz = toz, busarık; tutmak = tut-; tuz = tuz; tükürmek = tükür-; tümü = barçası; uzak = ısrı; üç = üç; üfleme = ür-; vurmak = ur-, dep, çap-, çal-, tokı-; yakın = yakın, yavuk (kişi); yakmak = yak-, küyündür- (çok), yandır-; yaşamak = yaşa-; yatmak (yatakta) = yat-, udu-, uyu-, yıkamak = yu-; yıl = yıl; yılan = yılan, sazağan

SWADESH'in 200 kelimelik listesinde yer alıp *Kİ*'de karşılığı gösterilemeyen kelimeler toplam 6 tanedir: cesaret=guts, dondurmak=freeze, korna=horn, kör (bıçak gibi)=dull, orası=there

ERCİLASUN, *Başlangıçtan Yürminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* adlı eserinde SWADESH'in çalışmasına temas etmiş ve bu listedeki kelimelerin 100 kelimedenden 36'sının (*burun, ağız, diş, göğüs-meme, tırnak, karın, kıl, deri, karaciğer, kuyruk, boynuz, ay (gök cismi), yıldız, kuş, balık, yağmur, içmek, ısırmak, (cıyakta) durmak, yüzmek, yanmak-yakmak, duman, soğuk, et, dolu, yeni, yuvarlak, kuru, yumurta, çekirdek, yaprak, kök, bit, kabuk, kül, şişman*) Köktürk anıtlarında yer almadığını belirterek bu kelimelerin elbette Köktürklerin dilinde olduğunu ancak konu gerektirmediği için metinlerde geçmediğini vurgulamıştır. SWADESH'in listesinin; en temel bazı kelimeleri barındırmadığına dikkat çeken ERCİLASUN, Köktürk anıtlarına dayalı olarak Türkçenin temel kelimelerini ihtiva ettiğini belirttiği bir liste yayımlamıştır²². Tekrarlar çıkarıldığında 284 kelimedenden oluşan bu liste ile *Kİ*'nin söz varlığı karşılaştırıldığında şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır:

ERCİLASUN tarafından verilen listede yer alan kelimelerin 227 tanesi, *Kİ*'de de mevcuttur. Bunlardan 191 tanesi mana ve biçimce eş değer kelimelerdir. Söz konusu kelimeler ve *Kİ*'deki karşılıkları listesinin "a" maddesi örneği şu şekildedir:

²² ERCİLASUN, *Başlangıçtan Yürminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 191-194.

aç- = *aç-*; *âç-* (*acıkmak*) = *ac-*; *adgır* (*aygır*) = *ayğır*; *adrıl-* (*ayrılmak*) = *sapraş-*, *ayır-la-*, *savul-*; *ag-* (*yükselmek*) = *ağ-*, *ağın-*; *agri-* (*ağrımak*) = *ağrı-*; *ak* = *ak*; *al-* = *al-*; *altı* = *altı*; *altı otuz* (26) = *altı otuz*; *altun* = *altun*; *ança* (*onca*) = *ança*; *any-~kork-* = *kork-*, *ürük-*; *añıl-* (*şaşırmak*) = *dan kal-*, *tañla-*; *apa~ eçü* (*ata, ecdat*) = *ata*; *at* = *at*; *ay* = *ay*; *ayt-~ti-* (*demek*) = *de-*, *sözle*

ERCİLASUN tarafından verilen listede yer alan ve *Kİ*'de de mevcut olan 227 kelimedenden 36'sı eş değer manaya sahip kelimelerdir (örneğin: *başgu* (*alnı akıtmalı at*) = *sakar*, *kaşka*; *biç-* (*biçmek, kesmek* = *kes-*, *üz-*; *bodun* (*millet, halk, kavim*) = *uruk*).

ERCİLASUN tarafından verilen listede yer alan kelimelerin 57 tanesi ise *Kİ*'de bulunmamaktadır. Bu kelimeler şunlardır:

anı (*onu*), *anın* (*onunla*), *anta* (*onda, ondan*), *antag~anteg* (*onun gibi, öyle*), *añar* (*ona*), *añarı* (*ona doğru*), *atı* (*yeğen*), *baña~maña*, *bañarı* (*bana doğru*), *beniñ-meniñ* (*benim*), *berüki* (*beriki*), *biçin* (*maymun*), *biri* (*güney*), *bişinç*, *biziñ* (*bizim*), *biziñe* (*bize*), *bizni* (*bizi*), *bödke* (*bu devirde*), *büntegi* (*böylesi*), *çıkan* (*kuzen*), *çıntan* (*sandal ağacı*), *doğuya doğru*, *eke* (*abla*), *içre* (*içe doğru*), *iniygün* (*kardeşler*), *kantin* (*nereden*), *kara bodun* (*halk tabakası*), *keliñün* (*gelinler*), *kışın*, *kışla-*, *köl* (*göl*), *kölek* (*küçük göl*), *kölük* (*yük hayvanı*), *kurı* (*batı*), *kün batsık* (*batı*), *kün togsık* (*doğu*), *oğlıt* (*oğullar*), *oğuş* (*sülâle, oymak*), *onunç*, *ö-* (*düşünmek*), *ödüş* (24 saatlik tam gün), *özüm* (*kendim, ben*), *saña~señe, sini, siñil* (*kızkardeş*), *taygun* (*oğullar*), *taygun* (*taylar*), *törü-* (*türemek*), *tüşür-* (*indirmek*), *u-* (*gücü yetmek*), *un oğıl* (*erkek çocuk*), *üze* (*üstte*), *yagız* (*yağız, siyah*), *yan*, *yel-* (*dört nala sürmek*), *yırı* (*kuzey*), *yurç* (*kayınbirader*)

İlyas GÖZ'ün *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü* adlı çalışmasında ortaya konulan en sık kullanılan kelimeler listesinin ilk 1000 maddesi ile *Kİ*'nin kelime hazinesi-nin karşılaştırılması neticesinde şu bulgular elde edilmiştir:

Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü'nün ilk 1000 maddesinin 374'ü aynı şekilde, 410'u ise muadiliyle *Kİ*'de yer almaktadır. Bu kelimelere ait listenin "a" ile başlayan mad-debaşları şu şekildedir:

acı (*is.*), *aç* (*is.*), *açık* (*sf.*), *açmak* (*f.*), *ad* (*is.*), *adam* (*is.*), *ağaç* (*is.*), *ağır* (*sf.*), *ağız* (*is.*); *ağlamak* (*f.*), *ağrımak* (*f.*), *akıl* (*is.*), *akşam* (*is.*), *almak* (*f.*), *alt* (*sf.*), *altı* (*is.*), *altın* (*is.*), *altmış* (*is.*), *ana* (*is.*), *ancak* (*bağ.*), *ancak* (*zf.*), *anlamak* (*f.*), *ara* (*is.*), *araba* (*is.*), *aramak* (*f.*), *arka* (*is.*), *arkadaş* (*is.*), *aslan* (*is.*), *aşağı* (*is.*), *at* (*is.*), *ateş* (*is.*), *atmak* (*f.*), *ay* (*is.*), *ayak* (*is.*), *ayırmak* (*f.*), *ayran* (*is.*), *az* (*sf.*)

Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü'nün ilk 1000 maddesinde yer alıp *Kİ*'de kar-şılığı bulunamayan kelime sayısı 216'dır. Karşılığı bulunmayan kelimeler listesinin "a, b, c, ç, d, e" ile başlayan maddebaşları şu şekildedir:

acaba (*zf.*), *açıklamak* (*f.*), *adlı* (*is.*), *aile* (*is.*), *akıllı* (*is.*), *alfabe* (*is.*), *alıştırma* (*is.*), *anı* (*is.*), *anlam* (*is.*), *apartman* (*is.*), *araç* (*is.*), *aralık* (*is.*), *artık* (*zf.*), *asla* (*zf.*), *ayrı* (*sf.*), *ay-*

rica (zf.), bakanlık (is.), balkon (is.), banka (is.), banyo (is.), başarı (is.), batı (is.), bayram (is.), beden (is.), belirlemek (f.), belki (bağ.), belki (zf.), bilgisayar (is.), bina (is.), birbiri (zm.), birden (zf.), bisiklet (is.), borç (is.), boyunca (zf.), böyle (sf.), böylece (zf.), buyurun (is.), büro (is.), cadde (is.), cumartesi (is.), cumhuriyet (is.), çalışkan (is.), çarşamba (is.), çay (is.), çoğu (zm.), çünkü (bağ.), dergi (is.), ders (is.), diğer (sf.), dikkat (is.), din (is.), dışı (is.), domates (is.), durum (is.), duş (is.), düzenlenmek (f.), eğlenmek (f.), ekonomi (is.), ekonomik (sf.), elbette (zf.), emekli (is.), eser (is.), etkilemek (f.)

Türkçe A1 Söz Varlığı adlı çalışmasında Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanında, birinci kademede (A1) bilinmesi gereken kelimeleri listeleyen SARIGÜL, bu amaçla kullanılmak üzere 1546 kelimelik bir liste ortaya koymuştur. Bu liste ile *KİP*'nin kelime hazinesi karşılaştırıldığında şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır:

Türkçe A1 Söz Varlığı adlı eserdeki 1546 kelimenin 769 tanesi *KİP*'de bulunmaktadır. Bu kelimeler içerisinde aynı olanlar da (*acı = acı, açık = açuk, ada = ada*), benzer olanlar da (*abla = bibi, mama; adam = kişi, er; ağabey = ağçı*), eş değer olanlar da (*alışveriş merkezi/AVM = bazar, bazara, uçar; duş almak = çim-; kek = çirkeme, tatlu*) vardır. Bahse konu listenin “a” ve “b” ile başlayan maddebaşları ve bunların *KİP*'deki karşılıkları şu şekildedir:

abla (is.) = bibi, mama; acı (is., sf.) = acı; acıkmak (f.) = ac-; aç (sf.) = ac; açık (kapı, market, hava, renk) (is., sf.) = açuk; açmak (f.) = aç-; ad (is.) = ad; ada (is.) = ada; adam (is.) = kişi, er; adet (is.) = bürtük, kez; adres (is.) = turak; ağabey (abi) (is.) = ağçı; ağaç (is.) = ağaç; ağır (sf.) = ağır; ağırlık (is.) = ağıruk, yük; ağız (is.) = ağız, aız; ağlamak (f.) = çırıl-; ağırı (is.) = acısı koydu, ağrıdı; ağrımak (başı, karnı, dişi, boğazı vb.) (f.) = ağrıdı; akmak (f.) = akdı; akraba (is.) = yavuk (yakın); akşam (zf.) = keçe (al-masâ'); alışveriş (is.) = satna al- (isim) (benzer); alışveriş merkezi/AVM (is.) = bazar, bazara, uçar (isim) (aynı olan); alışveriş yapmak (f.) = satna al-; alkol (is.) = sütme, süci; Allah (is.) = uğan, teñri, bayat; almak (f.) = aldı; almak (mesaj, mektup, e-posta vb.) (f.) = aldı; Alman (is.) = taz (Arap), Türkmen, Kıpçak, Toksuba, Türkistan, Uygur, Bulgar, Arap; alt (is., sf.) = alt; altı (6) (is.) = altı (dilbilgisi bölümünde); altın (is., sf.) = altın (dilbilgisi bölümünde); altıncı (6.) (sf.) = altıncı (dilbilgisi bölümünde); ama (bağ.) = Sençer turdı Sunkur turmadı; Sençer turdı yok Sunkur turdı; Sençer turmadı evet Sunkur turdı (bağlaç) (benzer); amca (is.) = eçi, ege; anahtar (is.) = kilit (miftah); ancak (bağ.) = ancak, basa; anlamak (f.) = ukti; anlatmak (f.) = ukturdu; anne (is.) = ana, aba, céce; anneanne (is.) = ana, aba; ara (is.) = ara; araba (is.) = araba, kağılı; aralık (is.) = ara; aramak (f.) = izdedi; Arap (is.) = Taz; Arapça (is.) = fi'l-lisani'l-'arabiyyi; arı (is.) = aru; arka (is.) = arka, tös; arkadaş (is.) = kocadaş, koştas; armut (is.) = armut, kertme; asker (is.) = çeri, çerik; aslan (is.) = arsalan; asmak (çamaşır, ceket vb.) (f.) = serdi; aşığatı (zf.) = aşığa, aşaka; at (is.) = at; ateş (is.) = ot; atlamak (f.) = çövlidi, sekridi; atmak (f.) = at-; ay (dünyanın uydusu) (is.) = ay; ay (ocak, şubat...) (is.) = ay; ayak (is.) = ayak, adak; ayakkabı (is.) = papuç, çaruk, etik, edük; ayı (is.)

= ayu; ? (is.) = *adine*; aynı (sf.) = *dek*; ayran (is.) = *ayran*; az (sf., zf.) = *az, çala, kıt*; az önce (zf.) = *ilgerü, öydin, öñün, émdi?*; az sonra (zf.) = *basa?, burun, soñun, andan*; baba (is.) = *ata, baba*; babaanne (is.) = *aba*; bacak (is.) = *baltır, kış (topuktan baldıra kadar), aşkak (baldır), but/bud (diz ile kalça arası)*; bagaj (is.) = *artmak (heybe)*; bahar (is.) = *yaz*; bahçe (is.) = *bağ*; bakkal (is.) = *bazar, bazara*; baklava (is.) = *çeker börek (şekerli börek), çirkeme (bir tatlı türü)*; bakmak (f.) = *baktı*; bal (is.) = *bal*; balık (is.) = *balık*; balık tutmak (f.) = *avladı?*; balon (is.) = *tepük*; banyo yapmak (f.) = *şimdi, yundı, yuyundu*; bardak (is.) = *bardak*; basmak (f.) = *bas-*; baş (organ) (is.) = *baş*; başka (sf.) = *basa, makar, özge, takı, makar, ayruk*; başlamak (f.) = *başla-*; başlık (is.) = *kebeş, börk*; batmak (güneş) (f.) = *bat-, tulun-*; bavul (is.) = *kupturğa, çıkın*; bay (is.) = *bay, bey, açğı*; bayan (is.) = *mama*; bayrak (is.) = *urğa, elem*; bazen (zf.) = *bir ança*; bebek (is.) = *bala (her türlü hayvan ve bitki), çağa (tüyü bitmemiş kuş ve her şeyin yavrusu), buzağı-buzavı (deve yavrusu), çepiş (keçi yavrusu), enük (köpek ve yırtıcı hayvan yavrusu), köşek (deve veya inek), tutuk (yaban eşeği yavrusu), sıpa (eşek yavrusu), kulun (at yavrusu), küçük (köpek, aslan vb. yavrusu), mam-raç (ayı yavrusu), yavşak (bit yavrusu), ovlak (ceylan yavrusu)*; beğenmek (f.) = *begen-*; bekâr (is.) = *kız*; beklemek (f.) = *bekle-*; ben (zm.) = *ben, men*; bende (zm.) = *menden*; beni (zm.) = *menni*; benimle (zm.) = *menimbile*; beraber (zf.) = *bile, birle*; beslemek (f.) = *tikti, besle-*; beş (5) (is.) = *bêş*; bey (is.) = *bey, bay*; beyaz (is., sf.) = *ak*; bıçak (is.) = *bıçak, kın*; biber (is.) = *burç*; bilgi (is.) = *bélü*; bilmek (f.) = *bil-*; bin (1000) (is.) = *min*; binmek (arabaya, oto büse, uçağa) (f.) = *bin-, min-*; binmek (ata, bisiklete) (f.) = *bin-, min-*; bir (1) (is.) = *bir*; biraz (sf., zf.) = *çala, çalaça, bir ança*; birinci (1.) (sf.) = *ilk, ilgerü, burun*; birlikte (zf.) = *bile, birle*; bisküvi (is.) = *çörek, kuymak*; bitirmek (f.) = *tüken-, düken-, başa-, örküz-*; bitki (is.) = *munat, ot, göp, yaş*; bitmek (f.) = *tüken-, düken-, başa-, örküz-*; biz (zm.) = *biz, miz*; bizden (zm.) = *bizden*; bizimle (zm.) = *bizinbile*; boğaz (is.) = *boğaç, boğaz, ketlük, bakırdak, boğurdak*; bol (sf.) = *bol, üküş, yavlak*; boş (sf.) = *boş, oğ (yalnız, yanında kimse olmayan)*; boy (is.) = *boy*; boyun (is.) = *boyun*; bozmak (saati, bilgisi yarı vb.) (f.) = *buz-*; bölmek (ekmeği, ikiye, dörde vb.) (f.) = *üz-, ayır-*; bu (zm.) = *bu*; bulmak (f.) = *bul-, tap-*; buluşmak (f.) = *tapış-*; bulut (is.) = *bulut, tuman*; bulutlu (sf.) = *çalkın*; bunlar (zm.) = *bunlar*; burada (zm.) = *munda, bunda*; buraya (zf.) = *bısra*; burun (is.) = *burun*; büyük (sf.) = *ulu*; büyükanne (is.) = *ulu anası, aba*; büyükbaba (is.) = *dede, ata*; büyümek (f.) = *ön-, ulu-, yivil-, bit-*

Türkçe A1 Söz Varlığı adlı eserdeki listede olup *Kİ*de de yer alan 769 kelime incelendiğinde *Kİ*deki söz konusu kelimelerin yarıya yakınının (307) ilgili kelimenin, Türkçenin farklı lehçelerindeki biçimi veya eş/yakın anlamlısı olduğu görülmektedir.

Türkçe A1 Söz Varlığı adlı eserdeki listede olup *Kİ*de karşılığı gösterilemeyen kelimelerin sayısı 777'tir. Bu kelimelere göz atıldığında bunların çoğunun özel isimler (ülke, millet), bazı özel durumları anlatan ifadeler veya günümüz dünyasına has kelimeler olduğu görülmektedir. Ayrıca, bahse konu kelimeleri, SWADESH'in gerek 100 gerek 200 kelimelik

listeleriyle karşılaştırdığımızda bunlardan sadece üçünün (*düşünmek, göl, orası*) bu listelerde yer bulabildiği görülmektedir. *Kİ*'de karşılığı bulunmayan söz konusu kelimelerden “a” ve “b” ile başlayan maddebaşları şu şekildedir:

Aaa! (Aaa! Bu ne güzel bir hediye.) (ünl.); abone olmak (f.); açık (renk) (sf.); açıklamak (f.); Afgan (is.); Afganistan (is.); Afganistanlı (is.); Afrika (is.); Afrikalı (is.); ağustos (is.); aile (is.); akşam yemeği (is.); akşamları (zf.); akşamleyin (zf.); alarm (is.); alfabe (is.); Almanca (is.); Almanya (is.); Almanyalı (is.); altmış (60) (is.); ambulans (is.); Amerika (is.); Amerikalı (is.); anaokulu (is.); Antarktika (is.); apartman (is.); aramak (telefonla) (f.); Arjantin (is.); Arjantinli (is.); Arnavut (is.); Arnavutça (is.); Arnavutluk (is.); asansör (is.); asla (zf.); Asya (is.); Asyalı (is.); aşçı (is.); aşı (is.); aşı olmak (f.); Avro (is.); Avrupa (is.); Avrupalı (is.); Avustralya (is.); Avustralyalı (is.); Avusturya (is.); Avusturyalı (is.); Ay! (Ay, elimi kestim! Ay! Bu çok güzel.) (ünl.); Azerbaycan (is.); Azerbaycan Türkçesi (is.); Azerbaycanlı (is.); Azerice (is.); balkon (is.); bana (zm.); banka (is.); bankamatik (ATM) (is.); banyo (is.); basketbol (is.); basketbolcu (is.); başkent (is.); batı (is.); battaniye (is.); bayram (is.); Belçika (is.); Belçikalı (is.); bendeki (sf.); benden (zm.); benim (zm.); benimki (zm.); berber (is.); beşinci (5.) (sf.); bıyık (is.); bilet (is.); bilgisayar (is.); bina (is.); bir milyon (1000000) (is.); bisiklet (is.); bizde (zm.); bizdeki (sf.); bize (zm.); bizi (zm.); bizim (zm.); bizimki (zm.); Bosna Hersek (is.); Bosna Hersekli (is.); Boşnak (is.); Boşnakça (is.); boya (is.); boyamak (f.); bozdurmak (para, döviz) (f.); bozulmak (araba, saat, bilgisayar) (f.); Brezilya (is.); Brezilyalı (is.); buçuk (sf.); bugün (zf.); bulaşık (is.); bulaşık makinesi (is.); Bulgar (is.); Bulgarca (is.); Bulgaristan (is.); Bulgaristanlı (is.); buradaki (sf.); buradan (zm.); burası (zm.); burayı (zm.); buzdolabı (is.)

Sonuç

Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk, yazarının eserin başında iddia ettiğine göre, Türkçenin en değerli hazinelerini ihtiva eden bir eserdir. Yazar, bahse konu hususiyeti sebebiyle eserine söz konusu ismi layık görmüştür: “Bu dilin bahçesinin ürünlerinden en tatlı kazançlar (yararlar) devşirdim. İrfan denizinden istenilen mücevherleri çıkardım; böylece bu dil ile ilgili isteğime ulaştım ve iddia yarışının ödülünü (bahis ödülünü) kazandım. Bu sebeple bu kitabıma ‘*Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk*’ adını verdim”.²³ Bu çalışmada, Ebû Hayyân’ın bu iddiasının doğruluk derecesi, eserin ihtiva ettiği kelime hazinesi üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun için SWADESH, ERCİLASUN, GÖZ ve SARIGÜL’ün bir dilin temel kelimeleri üzerine yaptıkları çalışmalarla ortaya koydukları kelime listeleriyle *Kİ*’nin kelime kadrosu karşılaştırma yoluna gidilmiştir.

Çalışmada, *Kİ*’nin kelime hazinesi ile ilgili çalışmaların kelime listeleri karşılaştırılırken, biçim olarak bazı değişiklikler hariç, aynı olanlara da (*acı = acı, açık = açuk, ada =*

²³ Ünal ALDEMİR, “Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Kaynak Eserler (*Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Atrâk* Örneği)” (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2020), 93.

ada), benzer olanlara da (*abla = bibi, mama; adam = kişi, er; ağabey = ağı*), eş değer olanlara da (*alışveriş merkezi/AVM = bazar, bazara, uçar; duş almak = çim-; kek = çirkeme, tatlu*) yer verilmiştir. Buradaki amaç, gerek biçim gerekse anlam bakımından iki dönemin karşılaştırılmasına imkân sağlamaktır. Ayrıca, karşılaştırma listelerinde *Kİ*'deki karşılıkların birden fazla olduğu birçok örneğe yer verilmiştir (*alışveriş merkezi/AVM = bazar, bazara, uçar; anne = ana, aba, cécé; ayakkabı = pabuç, çaruk, etik/edük; büyümek = ön-, ulu-, yivil-, bit-*). Buradaki amaç ise hem mana zenginliğini hem de eş veya yakın anlamlı kelimeler arasındaki nüansa dair kesin yargıda bulunmak yerine ihtimalleri bir arada sunarak araştırmacılara konu üzerinde değerlendirme yapma imkânı sunmaktır.

Söz konusu karşılaştırma neticesinde elde edilen sonuçlar şunlardır:

Araştırmacı	İlgili çalışma	Uyum yüzdesi
Morris SWADESH	İlk 100 kelime	%99 (99/100).
Morris SWADESH	İlk 200 kelime	%97 (94/200).
Ahmet B. ERCİLASUN	Eski Türkçenin temel kelimeleri	%78 (227/284)
İlyas GÖZ	<i>Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü</i>	%78 (784/1000)
Kerim SARIGÜL	<i>Türkçe A1 Söz Varlığı</i>	%50 (768/1545)

Kİ, yabancılara Türkçe öğretmek üzere hazırlanmış tarihî kaynaklardan biridir. Bu bağlamda SARIGÜL'ün çalışmasıyla aynı hedefe yönelik olarak hazırlandığı söylenebilir. Bununlar birlikte SARIGÜL'ün listesiyle *Kİ*'nin kelimelerinin örtüşme oranı tabloda görüldüğü üzere düşüktür. Bu durumun anlaşılmasında tablodaki öteki eserlerle *Kİ* arasındaki uyum oranları bize ışık tutabilir. Zira, *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü* adlı çalışmayla *Kİ* arasındaki uyum oranının, aradan yedi asırdan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen, %78 olması dikkate değerdir. Unutulmamalıdır ki GÖZ'ün çalışması, 21. yüzyılda en sık tercih edilen Türkçe kelimeleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Asırlar arasındaki hayat şartları ve ihtiyaçlar göz önünde bulundurulduğunda uyum oranının oldukça yüksek olduğu rahatlıkla söylenebilir.

SARIGÜL'ün çalışmasıyla *Kİ* arasındaki uyumun zayıf olmasına gelince; SARIGÜL, çalışmasına problem olarak “A1 düzeyinde Türkçe öğretmek üzere hangi kelimelere öncelik verilmelidir?”i seçmiştir²⁴. Bu problem, Türkçe öğretiminin öncelikli kelimelerini seçerken araştırmacıyı, doğal olarak, modern hayatın bütün yönlerini (araç gereç, millet, devlet, dil, bilişim teknolojileri vb.) kuşatacak şekilde bir derlemeye sevk etmiştir. Böyle bir amaç söz konusu olunca da, kelime listesinde hem önem hem de öncelik bakımından sap-

²⁴ Kerim SARIGÜL, *Türkçe A1 Söz Varlığı*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2021), 8.

malar meydana gelmiştir. Bu amaçlı sapma, söz konusu çalışmanın kelime listesi, dillerin temel kelimelerini ortaya koymak üzere yapılan çalışmalar neticesinde ortaya çıkmış öteki listelerle karşılaştırıldığında rahatlıkla görülebilecektir. Örnek olarak; SARIGÜL'ün listesinde olduğu hâlde *Kİ*'de eşdeğeri bulunmayan kelimelere göz atıldığında, bunlardan sadece üçünün (*düşünmek, göl, orası*) SWADESH'in listesinde yer bulabildiği görülmektedir.

SARIGÜL, listesini oluştururken Türkçe öğrenenler için bugünün Türkiye'sinde karşılığı olan millet ve devletlere; Türklerin en çok kullandığı özel isimlere yer vermiştir. Benzer yaklaşım *Kİ*'de de vardır.; ancak o zamanın muhatap olunan millet ve devletleri (*Taz, Türkmen, Kıpçak, Toksuba, Türkistan, Uygur, Bulgar, Arap*), özel isimleri (*Alnak, Aptara, Becük, Bekiş, Biçer, Bozğuş, Bozkuş, Buğdı, Çalık, Dégirmen, Kaydan, Köpek, Kuttı, Küneri, Künseli, Meyli, Naz Hatun, Satılmış, Taçar, Taşlak, Tortu, Tuğluk, Tütel, Sencer, Sunkur*) o güne hasır.

Sonuç olarak, denilebilir ki: *Kİ*, döneminin standart Türkçesinin temel kelime hazinesini, zenginliğini yansıtmak bakımından üstün bir niteliğe sahiptir. Aynı zamanda, eserin; dönemin hayat şartlarını, hususiyetlerini (kılık kıyafet, yeme içme alışkanlığı, alet edevat vb. yönlerden) zengin örneklerle yansıtmak bakımından da üstün bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Kİ, sahip olduğu zengin ve şümulü kelime hazinesi ile gerek Türkçenin temel kelime hazinesini belirlemek için gerekse dil-dönem ilişkisine dair yapılacak çalışmalarda önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, söz konusu eser kendisiyle aynı amaca hizmet etmek üzere hazırlanmış başka eserlerle eş zamanlı veya art zamanlı olarak karşılaştırılabilir. Böylece hem bizim ortaya koyduğumuz iddianın geçerliliğine hem de Türkçenin temel kelime hazinesinin tespitine katkı sağlanmış olacaktır.

Kaynaklar

AKSAN, Doğan. *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Engin Yayınları, 1996.

AKSAN, Yeşim, Mustafa AKSAN, Selma Ayşe ÖZEL, Hakan YILMAZER, Umut Ufuk DEMİRHAN, Ümit MERSİNLİ, Yasin BEKTAŞ, Serap ALTUNAY. "Web Tabanlı Türkçe Ulusal Derlemi (TUD)". *Akademik Bilişim '14 - XVI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri (5-7 Şubat 2014)* içinde, editör Mustafa AKGÜL, Ufuk ÇAĞLAYAN, Ethem DERMAN, Attila ÖZGİT, 861-868. Mersin: Mersin Üniversitesi, 2014.

ALDEMİR, Ünal. "Yabancılar Türkçe Öğretiminde Kaynak Eserler (*Kitābu'l-İdrāk li-Lisāni'l-Atrāk* Örneği)". İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2020.

BAĞCI, Hasan ve Aydın ÖZDEMİR. "A1 ve A2 Seviyesi Ders Kitaplarında Yer Alan Okuma Metinlerinin Söz Varlığı Açısından İncelenmesi (Gazi Üniversitesi TÖMER Örneği)". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 60. sy. (2021): 385-407.

- BARIN, Erol. “Yabancılar Türkçe Öğretiminde Temel Söz Varlığının Önemi”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13. sy. (2003): 311-317.
- BAŞ, Bayram ve Özey KARADAĞ. “Söz Varlığı Üzerine Yurt Dışında ve Türkiye’de Yapılan Temel Araştırmalar”. *Millî Eğitim Dergisi*, 193. sy. (2012): 81-105.
- ÇETİN, Engin ve Bülent ÖZKAN. “Tarihsel Derlem Kavramı ve Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesinin Tarihsel Derlemi Projesi”. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (16-18 Aralık 2010 İzmir) Bildiri Kitabı* içinde, editör İlyas YAZAR, 282-289. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2011.
- ÇETİN, Engin. (2014) “Türkçenin Tarihsel Derlemi”. *Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı* içinde, editör Nurettin DEMİR, Faruk YILDIRIM, 115-132. Adana: Çukurova Üniversitesi, 2014.
- ÇINAR, İlhan ve Bekir İNCE. “Türkçe ve Türk Kültürü Ders Kitaplarındaki Söz Varlığına Derlem Temelli Bir Bakış”. *International Journal of Languages’ Education and Teaching*, 3. sy. (2015): 198-209.
- DOLUNAY, Salih Kürşad. “Türkçe ve Dil Bilgisi Öğretiminde Sıklık Çalışmalarının Yeri”. *Gazi Türkiyat*, 1, 10. sy. (2012): 81-89.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican. *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- GÖÇEN, Gökçen ve Alpaslan OKUR. “Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitaplarındaki Sözcüklerin Kullanım Sıklığı ve Yaygınlığı”. *Millî Eğitim Dergisi*, 2103. sy. (2016): 447-476.
- GÖÇEN, Gökçen ve Nebahat ATAŞ. “ABC Çocuklar İçin Türkçe (A1) Ders Kitabındaki Söz Varlığı Unsurları”. *Journal of Sustainable Educational Studies*, 3, 4. sy. (2022): 207-225.
- GÖKER, Meryem ve Gökçen GÖÇEN. “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan Okuma Kitaplarındaki Söz Varlığı Öğelerinin İncelenmesi”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 10. ö. sy. (2021): 407-446.
- GÖZ, İlyas. *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.
- KAFES, Mahmut. “Ebû Hayyân el-Endelüsî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde, 10: 152-153. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- KAN, M. Onur ve Zeynep KARADAVUT. “Derlem Temelli Bir Karşılaştırma: 4. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının Söz Varlığı Açısından İncelenmesi”. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, 2. sy. (2021): 1597-1610.
- KEKLİK, Saadetin. “Türkçede On Bir Yaşına Kadar Çocuklara Öğretilmesi Gereken, Birleşim Gücü Yüksek İlk Bin Kelime”. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 4. sy. (2011): 80-95.

- KEKLİK, Saadettin. “On Bir Ya ına Kadar Çocukta Dil Edinimi”. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2009.
- ÖLKER, Gökhan. *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü (1945-1950 Arası)*. Konya: Kömen Yayınları, 2011.
- SARIGÜL, Kerim. “İnternette En Çok Kullanılan 600 Türkçe Kelime”. kerimsarigul.com, 14 Mart 2019. <https://kerimsarigul.com/dil-ogretimi-ogrenimi/internette-en-cok-kullanilan-600-turkce-kelime>.
- SARIGÜL, Kerim. *Türkçe A1 Söz Varlığı*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2021.
- SHİRAZİ, Fehime. “Türkçe ve Farsçanın Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan Temel Düzeydeki Ders Kitaplarının Kelime Sıklıkları Açısından İncelenmesi”. *Uluslararası Türkoloji Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 4, 1. sy. (2019): 1-14.
- SWADESH, Morris. *The Origin and Diversification of Language*. Chicago: Aldine, Atherton, 1971.
- ŞİMŞEK, Ramazan. “8. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Söz Varlığına Yönelik Bir İnceleme”. *Kesit Akademi Dergisi*, 7, 28. sy. (2021): 346-355.
- TAŞKIN, Yusuf. “Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Kelime Hazinesi Bakımından A1 Seviyesi Üzerine Bir Durum Tespiti.” *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 34. sy. (2023): 88-101.
- TAVŞANCIL, Ezel ve Esra ASLAN. *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları, 2001.